

האם יש להקל בכתם פחות מכגריס שודאי יצא מגופה

במשנה בנדה (מ, א) כתוב שהאשה טמאה מהתורה אפילו בטיפת דם כחרדל ואף בפחות מכן, ע"ש. וכ"פ הטוש"ע (סי' קפג) ע"ש. אולם זהו דווקא אם הרגישה, כמבואר בדברי שמואל בגמ' (נז, ב) ובראשונים ובטוש"ע שם. ומדברנן גזרו חכמים שאפילו אם לא הרגישה אלא מצאה כתם – טמאה, כמבואר במשנה (נז, ב) ובטוש"ע (ק"צ, א) ע"ש. אולם בזה שונה דין כתם מראייה ממש, שבראייה ממש טמאה אפילו בכל שהוא אולם בכתם אינה טמאה אלא בשיעור גדול מכגריס, כמבואר במשנה (נח, ב) שתולה עד כגריס בדם מאכולת. וכ"פ בטוש"ע (שם סע' ה) ע"ש.

ויש לעיין האם כתמה טהור אפילו כשיודעת בוודאות שדם זה יצא מגופה ולא ממאכולת או שמא לא התירו כתם פחות מכגריס אלא כשאכן היא מסופקת שמא דם זה בא ממאכולת. ואמרנו לברר סוגיה זו, ובאמת יש להאריך בסוגיה זו לאורך ולרוחב, אך במסגרת זו נבאר רק את עיקרי הסוגיה ודעות גדולי הפוסקים, ובסוף הדברים את המסקנה הנלענ"ד.

במשנה ובגמרא מבואר שעד שיעור כגריס יכולה לתלות בדם מאכולת מספק

בגמ' בנדה (נח, ב) תנן:

ותולה בכל דבר שהיא יכולה לתלות; שחטה בהמה חיה ועוף, נתעסקה בכתמים, או שישבה בצד העסוקין בהן, הרגה מאכולת – הרי זו תולה בה. עד כמה תולה? רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר: עד כגריס של פול ואע"פ שלא הרגה.

ומבואר בגמ' שישנה מחלוקת בין תנא קמא לר' חנינא בן אנטיגנוס. לדעת ת"ק יכולה לתלות במאכולת דווקא אם הרגה ואילו לדעת רחב"א יכולה לתלות אע"פ שלא הרגה. ופסקו כמעט כל הראשונים (למעט הראב"ן סי' שכא והא"ז ח"א סי' שנא) כדעת רחב"א. מכל מקום, מבואר מלשון המשנה שאף רחב"א לא הקל אם ברי לה שאינו מדם מאכולת אלא שהקל שיכולה לתלות אע"פ שאינה יודעת אם הרגה מאכולת.

כך הראשונים פירשו את דברי ר' חנינא שאמר "ואע"פ שלא הרגה", שרצונו לומר "ואע"פ שלא יודעת אם הרגה". לדוגמה, הרמב"ם בפירושו המשנה (ה', ב): "ר' חנינא בן אנטיגנוס אומר שאף על פי שלא הרגה ומצאה כגריס של פול או פחות תולה במאכולת ונאמר שמא בעת ישיבתה או

התהפכותה נהרג בעל חיים". נראה שהיה ברור לרמב"ם שהלשון תלייה הינה תלייה מציאותית ולא היתר גורף. אם כן, לא ייתכן שר' חנינא יאמר שניתן לתלות בדבר שלא נכון, ולכן על כרחנו שכוונתו שאינה יודעת אם הרגה או לא, והקלו מפני הספק – ובלבד שישנו ספק. לפי זאת, לכאורה בימינו שאין מאכולות מצויות וברור שמקורם של הכתמים אינו במאכולת שנהרגה, כבר אי אפשר לתלות במאכולת וממילא גם כתם קטן מכגריס צריך להיות טמא.¹

דעת החת"ס והמעיל צדקה שעל פחות מכגריס לא גזרו בו חכמים כלל

אמנם מנהג מורי ההוראה להתיר כל כתם פחות מכגריס אף בזמנינו שאין מאכולות מצויות, וסומכים על תשובות החת"ס (י"ד סי' קנ; סי' קפב) שכתב שאע"פ שאין מצויות עכשיו מאכולות גדולות כמו בתקופת חז"ל, מכל מקום אין לאסור אלא בשיעור כגריס ועוד. זאת משום שטעם גזירת כתמים הוא משום טהרות, שלטהרות אין צורך בהרגשה, וחז"ל טימאו גם את האשה לבעלה כדי שלא יהא חוכא שהבגד טמא והאשה עצמה טהורה, וא"כ כיון שחז"ל לא גזרו על כתם פחות מכגריס אין לנו לאסור מדעתנו כיון שדיני טהרות לא נהוגים בזמנינו. ועוד שדעת הראב"י אב"ד בעל האשכול שדיני כתמים לא נהוגים כלל היום, דלא גזרו כן אלא לטהרות, ואף שלא קיימא לן כוותיה מכל מקום אין להחמיר בזה מהטעם הנ"ל. עד כאן תורף דברי החת"ס.

וכבר קדמו בהיתר זה בספר מעיל צדקה (סי' כז ד"ה והנה נתקשיתי), שלאחר שהאריך לבאר מהו גודל כגריס, כתב:

והנה נתקשיתי בשיעורם, כי יעלה לשיעור גדול יותר ממה שאפשר להיות דם כינה מתפשט לדעתי, שאי אפשר שימצא כן וכו' ועם כל זאת נראה לי כי כל מידת חכמים כן הוא וכו' כי לא היתה גזירתם אלא על שיעור כזה וכו' והדומה לו מבגד צבוע שלא גזרו על כתמים, ודומה לו קרקע עולם, והכא נמי ודו"ק.

קושיה על טעמו של החת"ס להקל

אלא שיש להקשות על דברי החת"ס. הן אמת שהר"ן בחידושי (נו, ב ד"ה מודה) כתב שגזרו שתהיה האשה טמאה אטו טהרות ע"ש. וכ"כ הרשב"א (שם ד"ה אמר שמואל) בשם רבו (רבנו יונה) וכ"כ המאירי (שם סוד"ה זה שביארנו). אך נראה שטעם גזירה זו אינו מוסכם על כל הראשונים. הערוך לנר (נח, א ד"ה וטעם) והסדרי טהרה (סי' קצ ס"ק צג ד"ה ועפ"ז אמרתי) כתבו בדעת התוס' שלא גזרו על דבר שאינו מקבל טומאה, משום שלא רצו שיהא הדבר תמוה שהאשה טמאה והבגד עצמו טהור אע"פ שהבגד הוא זה שגרם לה את הטומאה. ומבואר ברש"י (נח, א ד"ה מדרבנן) שגזירת כתמים נגזרה

1. לשון זו מצאתי גם בהלכות נדה להרמב"ן (ד', טז): תולה במאכולת שמא בעת שישבה נהרגה מאכולת ודם זה דם מאכולת הוא. וכן בחידושי המאירי (נו, ב): ובמאכולת תולה אף מן הסתם, שיש לדון שבהתהפכה מצד לצד נהרגו תחתיה פרוש או כינה ולא כדעת האומר הרגה מאכולת תולה בה שמשמעו הרגה דוקא אלא כר' חנינא שאמר אף על פי שלא הרגה. וכן כתב הארחות חיים (הל' נדה).

שמה הרגישה ולא אדעתה, ולא שמה לב לכך.² וכן לקמן (נט, א ד"ה לא) כתב רש"י שגזרו כדי שלא יבואו להקל בנדה גמורה, ע"ש. הרי שלא גזרו כן אטו טהרות בלבד. וכן, פשט דברי הרמב"ם (איס"ב ט', ב) מורה שגזרו על כתמים שמא דם זה בא מן החדר, ורוב דמים היוצאים מן החדר יוצאים בהרגשה, ע"ש ובהלכה א' שם. והוא כטעמו של רש"י, שגזרו שמא הרגישה ולא אדעתה. וכן הגהות מיימוניות (הל' איס"ב פ"ט אות ו) הביא בשם רבנו שמחה והרמב"ן [כצ"ל] שלבעלה אנו אוסרים אף כתם בבגד צבעוני, והיתר הש"ס לא מיירי אלא לענין טהרות. הרי מוכח שלא סוברים כדברי הר"ן ורבנו יונה.³ וכן הרשב"א גופיה (שם) כתב שאפשר שלא גזרו בדבר שאינו מקבל טומאה משום שאינו מצוי. ואם כן, לשיטת כמה ראשונים אין מקום לחידושו של החת"ס לקולא.

מדברי ראשונים רבים מפורש שטמאה אם ברי לה שאינו דם מאכולת

יתר על כן יש להעיר על דברי החת"ס והמעיל צדקה, שמדברי הש"ס וכל הראשונים והפוסקים שקדמו להם לא משמע כדבריהם, שלא כתבו **שלא גזרו** על פחות מכגריס בכל מקרה אלא משמעות דבריהם היא שחז"ל התירו לתלות עד כגריס, והיינו היכא שהדבר שייך, וכפשט לשון הגמ'.

ואף שמצאנו בגמ' (נדה נז, ב) דאמר שמואל שאפ"ל בדקה קרקע עולם וישבה עליו ומצאה דם – טהורה, ומוכח שלא גזרו כלל כתמים על דבר שאינו מקבל טומאה. וכן מוכח בכל הראשונים למעט תוס' הר"ד (נדה נז, ב ד"ה אמר) ועוד כמה פוסקים. וכן לעניין בגדי צבעונים כתוב בגמ' (שם סא, ב): "תנו רבנן, בגד צבוע – מטמא משום כתם, רבי נתן בר יוסף אומר: אינו מטמא משום כתם". ורוב הראשונים פסקו כדעת רבי נתן בר יוסף שאינו מטמא משום כתם, ומבואר מדבריהם שלא גזרו אפילו אם הכתם ודאי מגופה. אמנם אף בזה איכא עיקולי ופשורי דהרי הריא"ז בפסקיו (ריש פרק הרואה כתם) כתב וז"ל: "ואפילו בגד צבוע חוששין על כתם הנמצא בו, אם היה משונה הכתם מצבע הבגד ודומה לדם, כמו שמבואר בפ' שלפנינו"⁴. וכן מוכח בספר צדה לדרך (מ"ג כ"ה פ"ד) וז"ל: "נמצא על דבר שאינו מקבל טומאה וכו' – טהורה, ואפילו מצאה כתם על בגד צבוע – **תולין להקל**". הרי שהנגיד בין שניהם, שברישא טהורה אף בלי תליה, אך בסיפא טהורה רק אם יש במה לתלות, ע"ש.

2. **הערת עורך** (א.ה.): רש"י כתב כן כהסבר דברי רב ירמיה בדעת שמואל, אבל לדעת רב אשי ששמואל סובר כר' נחמיה שגזרו רק בדבר המקבל טומאה, ביאר רש"י שאינו מסכים לרב ירמיה שטעם הגזירה הוא שמא הרגישה ("לאו משום הרגשה" – שכן לטעם רב ירמיה לא היה לחלק בין מקבל טומאה לשאינו). ממילא אין ראייה בדעת רש"י מה טעם גזירת כתמים; ואדרבה לפי דברי התוספות שם (ד"ה כרבי נחמיה) פשוט הדברים כהחת"ס (ובאמת בד"ה מודה דחו גם את ביאור רש"י בדברי רב ירמיה).
3. **הערת עורך** (א.ה.): עיין בשו"ת בית שערים יו"ד סי' רס"ב בסוף התשובה, שלפי ביאורו אין ראייה נגד החת"ס משיטת רבנו שמחה וכו'.
4. נראה שכוונתו למה שכתוב בברייתא (נט, א) נתעסקה באדום, אין תולה בה בשחור. ע"כ. ורצונו לומר שבבגד צבעוני ניתן לתלות, כיוון שבגד צבעוני מקשה על ההבחנה מהו צבע הכתם. ומהדיר הריא"ז (הוצאת מכון התלמוד הירושלמי) פירש דברי הריא"ז באופן אחר. ע"ש.

ומכל מקום אין דין קרקע עולם או דין בגד צבעוני ראייה לנדוננו, דקיי"ל דאין לדמות גזירות חכמים זו לזו,⁵ ובאמת בדבר שאינו מקבל טומאה לא גזרו כלל ואילו הכא גזרו אלא שהתירו לתלות במאכולות וכי"ב, ואף שהקלו מאד בדין זה והתירו לתלות גם בספיקות רחוקים ופחות מסתברים, אך מכל מקום לפי מה שהעלינו עד כה לא התירו כשברור שאין לה במה לתלות. וכן משמע מלשון הרמב"ם (ט', ז) שכתב וז"ל:

כתם שנמצא על דבר שאינו מקבל טומאה טהור ואינה חוששת לו וכו', אפילו בדקה הקרקע וישבה עליה ונמצא כתם על הקרקע כשעמדה הרי זו טהורה, שכל שאינו מקבל טומאה לא גזרו על כתם שימצא בו, ולא במקבל טומאה אלא אם כן היה לבן, אבל כלי צבעונין אין חוששין לכתם הנמצא בהן.

ואילו בעניין מאכולת כתב הרמב"ם (ט', כג) וז"ל:

נמצא הכתם על בגדיה ובשרה כאחד **תולה** בכל שיש לה לתלות, ו**תולה** במאכולת שמא בעת שישבה נהרגה מאכולת ודם זה דם מאכולת הוא, ועד כמה עד כגריס.

ושוב ראיתי למאירי בחידושו לנדה (נז, ב) שמוכח ממנו להדיא שיש לחלק בין כתם על גבי דבר שאינו מקבל טומאה לבין תלייה במאכולת, וז"ל:

לענין פסק אין תלייתה בשאר דברים לתלייתה במאכלת שוה וכו' בשאר דברים אינה תולה מן הסתם, ובמאכולת תולה **אף מן הסתם**, שיש לדון שבהתהפכה מצד לצד נהרגו תחתיה פרעוש או כינה וכו' כר' חנינא שאמר אף על פי שלא הרגה. ונמצא שכל כתם שהוא כגריס נתלה **מן הסתם** במאכולת בין בבשרה בין בבגדיה בין בשניהם.

ומוכח א"כ שגם בפחות מגריס אין להתיר אלא א"כ יש לה במה לתלות, והקולא היא שמן הסתם אנו תולים במאכולת. אולם כשהדבר ברור שאין הדם ממאכולת – אין להקל. ואם המאירי היה סובר כשיטת החת"ס, יכול היה המאירי לכתוב חילוק ברור בין תליה במאכולת לבין תליה בשאר דברים: בפחות מכגריס לא גזרו כלל ואפילו בודאי מגופה, ואילו ביותר מכגריס גזרו. ומדלא אמר הכי, ברור הוא שבשני המקרים צריך לתלות, אלא שהקלו חכמים בפחות מכגריס שניתן לתלות אף "מן הסתם", כלומר אפילו אינה יודעת אם מעכה מאכולת. וכן חזר על לשון זו, כמה פעמים בפרק זה ע"ש.

וכן יש להוכיח ממה שכתב המאירי לגבי כתם שנמצא על דבר שאינו מקבל טומאה, שבזה כתב המאירי (שם):

5. כ"כ התוס' בחולין (קד, א ד"ה ומנא) וז"ל: בכמה מקומות אמר היא גופה גזירה ואנן ניקום ונגזור גזירה לגזירה וכו' ויש מקומות נמי דגזרינן גזירה לגזירה ולא חיישינן. אין לדמות גזירות חכמים זו לזו אלא במקומות שהש"ס מדמה. ע"כ. כלל זה פשוט בכל הפוסקים ואכמ"ל.

כתם שנמצא על דבר שאינו מקבל טומאה אפילו לא היה במה לתלות **כלל** אינה חוששת לו וכו' הואיל ולא הרגישה אין בה טומאת כתם **כלל**, כל שאינו מקבל טומאה לא גזרו על כתם הנמצא בו **כלל**.

הרי מפורש שבדבר שאינו מקבל טומאה לא גזרו חכמים **כלל**, אולם בכתם פחות מגריס התירו חכמים לתלות אפילו באופן רחוק, אולם עדיין צריך שתהיה תליה.

וכן מצאנו ראייה מפורשת מתשובת מהרי"ל (שו"ת מהרי"ל החדשות ס' צג אות ו) שכתב וז"ל:

ושיעור גריס הוא ט' עדשים וכו'. ואין יודע מאיזה טעם ישתנה לדידן, שמא עלה בדעתך דמאכולות דידן קטנים הם מדידהו, וזו מניין לך.

הרי דמשמע בהדיא שאם נתמעט גודל המאכולות, אין לתלות אלא בגודל המאכולות המצוי כעת. וממילא בזמנינו שברוך ה' אין דם מאכולות מצוי **כלל**⁶ – יש להחמיר אפי' בטיפת דם כחרדל.

ראיה להחמיר מדברי הראשונים בעניין עיר שיש בה חזירים

ובסייעתא דשמיא מצאנו ראייה להחמיר בכתם שהוא ודאי מגופה מדברי כמה מרבתינו הראשונים, ונבאר דברינו. בגמ' (נדה נה, ב) שנינו:

אמר רב אשי: עיר שיש בה חזירים – אין חוששין לכתמים.

ופירשו הראשונים שטעם ההיתר הוא משום שדרך החזירים לאכול שקצים ורמשים ומתיזים דם לכל עבר, ולכן תולים הכתם בחזירים. ובתוס' (שם ד"ה עיר) כתוב בשם רשב"ם שתולים בחזירים בפני עצמם ואין צריך לצרף שום תליה אחרת, אך סיימו התוס' וז"ל:

מיהו אומר ר"י דאין לסמוך על זה עכשיו להקל כשמוצאה כתמים במקום שאין רגילות ליגע בהן חזירים. וכן מנהג דלא תלינן, ומיהו במקום שיש רגלים לדבר שיש לתלות בחזירים וכיוצא בהן תלינן כדקאמר הש"ס.

הרי שאיננו אומרים שכיון שחז"ל התירו כתמים בעיר שיש בה חזירים, יש להתיר אף באופן שאינם מתיזים דם. ואם אמרו כן התוס' בנדון דידהו, קל וחומר שיאמרו כן בנדון דידן, שהרי לענין חזירים כתוב בגמ' בלא סיוג שאין חוששין לכתמים, ולכאורה היה מקום לומר שלא גזרו **כלל**, יהא איך שיהא. מה שאין כן בנדון דידן, שכבר בגמ' כתוב רק לשון תלייה.⁷

6. ברור כשמש שכנים המצויות בראשי הילדים הקטנים, אינן מועילות לתלייה במאכולת. מעולם לא שמעתי על אשה שמוצאה כתם של מאכולת בבגדיה או בגופה.

7. **הערת עורך** (א.ה.): למעלה נטען כנגד החת"ס שאין לדמות גזירות חז"ל זו לזו. ומעתה אין שום קושיה מכאן על החת"ס, כי לשיטתו שמדובר שם בגזירה, אם כן יש לומר דשאני התם משאר דיני תלייה (מה שבדין אחד מדובר בגזירה אינו סותר כמובן שבאופנים אחרים אפשר לתלות במציאות) ודווקא בחזירים יאמרו התוס' שתלוי באופני המציאות מה שאין כן לענין גריס ומאכולת. והלשון הכללית של הגמרא אינה קשה לזה שהרי מילתא בטעמא איירי, עיר שיש בה חזירים – הרי שהענין הוא מצד המציאות דחזירים (הרי לא שייך לומר ש"לא גזרו חז"ל" על עיר שיש בה חזירים).

ומצאנו שכדברי התוס' כתבו רבים מן הראשונים. וזה יצא ראשונה - הראב"ד (בעה"נ שער הכתמים סי' ג) כתב וז"ל: "וכן עיר שיש בה חזירים אין חוששין לכתמיה אלא א"כ אמרה ברי לי שלא נגע בי חזיר". ואשר על ידו השני, זה לשון הרשב"א שם: "עד שתאמר בריא לי שלא נגע בי חזיר אינה חוששת לכתמיה".⁸ והבאתי את השלישית, ברא"ש (נדה ה', ו) כתב וז"ל: "אמר רב אשי עיר שיש בה חזירים אין חוששין לכתמים. כתבו התוס' דהאידינא לא נהוג דין זה שהרי דבר ידוע שהחזירים אין מתיזין דם,⁹ ואפשר שבימיהם היה מצוי ששרצים ונבלות היו מוטלין ברחובות ובשווקים והיו החזירין נוברין בהם ומתיזין דם כל סביבותיהם. והכל לפי הענין". וכ"כ גם רבנו ירוחם (נכ"ו ה"ב) דהכל לפי המקומות. וכ"כ גם המגיד משנה (איס"ב ט', כח) שרק מסתמא תולה ולא אם ברי לה שלא נגע בה חזיר. וכ"כ גם הב"י (ס' קצ אות כב מהד' שירת דבורה). ובשו"ע השמיט דין "עיר שיש בה חזירים" לגמרי. ואם כן לכאורה דברי התוס' ושאר הראשונים מוכיחים בפירוש שלא כשיטת החת"ס.¹⁰

תשובת הכותב: לא ברור לי כיצד יישב העורך את הראיה מהלשון הכללית של הגמרא. וכי בעניין היתר כתם פחות מכגרס לא נאמר "מילתא בטעמא", שהעניין הוא מצד המציאות דמאכולות? לא ברור לי מפני מה נשתנו אלו (מאכולות) מאלו (חזירים).

8. **הערת עורך (א.ה.):** איני יודע מה הראיה מדברי הראב"ד והרשב"א והמגיד משנה, שלא כתבו כתוספות אלא כפשטא דמילתא שבסתמא תולה בכל גוויי אלא אם ברור לה שלא נגעה בחזיר (והתוס' וסיעתם כתבו להיפך שבסתמא אינה תולה). שמא הראיה היא לפי מה שמחודש להלן בהערה 10 שלדעת החת"ס מדובר גם כאן בענייני גזירות, וכבר כתבתי לעיל (ולהלן) שאין הדבר כך.

תשובת הכותב: הראיה היא מכך שהראב"ד והרשב"א והמגיד משנה צמצמו את היתר הגמרא, ואמרו שאם ברי לה שלא נגע בה חזיר - אינה תולה. ולאחר העיון נראה שאין כאן מחלוקת בין סיעות הראשונים. הראב"ד וסיעתו כתבו את עיקר הדין שבסתמא תולה א"כ ברי לה שלא נגע בה חזיר, והתוס' וסיעתם כתבו שבזמנם ובמקומם ברי לה שלא נגעו בה חזירים. וממילא אין צורך לומר שחולקים ביניהם בעיקר הדין אם בסתמא תולים או לא.

9. כך הוא לשון תוס' הרא"ש: ונראה דהאידינא אין לתלות בחזירים אם מצאה כתם בחלוקה, שאינו מצוי שיהו חזירים מתיזין דם.

10. ושבתי ועיינתי שהחת"ס גופיה בחידושויו (נח, ב ד"ה עיר) פירש אחרת את דברי התוס' הללו, וז"ל: עיר שיש בה חזירים כו' כ' תוס' אומר ר"י דאין לסמוך על זה עכשיו. הטעם משום דבזמן הזה שאנו מפוזרים בין האומות אין לך עיר שאין בה חזירים וא"כ בטלת תורת כתם והוה כמו לדברי חברי אין סוף. ע"כ. ולפום ריהטא נראה שלפני החת"ס היתה גירסה אחרת בדברי התוס', דהא התוס' קמן כתבו במפורש שהטעם הוא משום שאין רגילות ליגע בחזירים ואה"נ אם יש רגילות ליגע בהן - תולה. אולם דא עקא שחפשנו בכל הדפוסים, ובכולם דברי התוס' כתובים ממש כמו שכתוב לפנינו. ולכן נראה שאי אפשר לומר שהחת"ס סמך על גירסה אחרת בדברי התוס'. ולכן נראה שבאמת החת"ס כאן אדיל לשיטתיה בגזירת כתמים, וט"ל שכמו שלא גזרו תומאה כלל על כתם פחות מכגרס, הכא נמי לא גזרו כלל על כתמים בעיר שיש בה חזירים. ולכן הוקשה לו מדוע כתבו התוס' שר"י אמר שאין לסמוך על זה עכשיו, דמה בכך שאין רגילות ליגע בהן חזירים. ותירץ החת"ס שבאמת גם התוס' מודים שמעיקר הדין הכתמים טהורים משום שלא גזרו כלל. אלא הטעם שאנו מחמירים ולא מתירים אלא היכא שיכולה לתלות, הוא משום שבזה"ז אנו מפוזרים בין האומות וכו' וא"כ ביטלת תורת כתם. וסיעתא לכך ממ"ש ר"י שאין לסמוך על זה עכשיו, ורצונו לומר עכשיו שאנו מפוזרים בין האומות. כנלפענ"ד ליישב דברי החת"ס.

גם הרמ"א החמיר בכתם פחות מכגריס אם ודאי יצא מגופה

בשו"ת הרמ"א (סוף סי' צ) נשאל אודות כתם שחלקו דם וחלקו זוהמה ולכלוך, אם יש מקום להקל בו. והשיב להחמיר אם יש בדם שיעור כגריס ועוד, ובסוף דבריו ענה ואמר וז"ל:

וכל זה דוקא בכתם שהוא כגריס ועוד שהוא שיעור הכתם הראוי לטמא, אבל בפחות מזה נראה שיש להקל ותלינן במאכולת שהיא שכיחא טפי, וצריכין אנו לתלות בה דאל"כ אין לך אשה שהורה לבעלה, שאין לך חלוק או סדין שאין בו כמה טיפי דמים. ואפילו אם אתרמי שדם הוא אצל המראה הטהור, מ"מ אמרינן דאיתרמי הכי אגב זוהמא דם מאכולת הוא.

הרי שהצריך לדחוק שהמאכולת התמעכה בדיוק בתוך זוהמת דם הנדה, ולא אמר שלא גזרו על פחות מכגריס. ועוד הדגיש הרמ"א שמאכולת שכיחא טפי, ומשום כך אנו תולים בה להקל. אם לא גזרו על כתם פחות מכגריס, אפילו אם הכתם ודאי מגופה, לא היה צריך להאריך ולהצדיק את היתרו בשכיחות הגבוהה של המאכולת בזמנו.

ראיה להחמיר משיטת הרמב"ם בדין כתם שעל גבי גופה

דבר ידוע הוא שנחלקו הרמב"ם ושאר ראשונים האם שיעור כגריס ועוד נאמר בין כשמצאה כתם על בגדה ובין כשמצאה את הכתם על בשרה, או שמא שיעור זה לא נאמר אלא בכתם שנמצא על בגדה אך כתם שנמצא על בשרה טמא בכל שהוא. הרמב"ם (ט', ו) החמיר בזה, אך רוב הראשונים והאחרונים חלקו עליו להתיר אף בבגדה בשיעור כגריס, ובשו"ע (ק"צ, ו) כתב בסתם כדעת המקלים.

אלא דאליבא דאמת, פירוש זה דחוק מאד בלשון התוס' דמדוע ישמיטו את הטעם מן הספר, וגם מכל הראשונים דלעיל מפורש שלא כדבריו. ואדרבא, נראה שמכאן יש להוכיח שהראשונים לא סוברים כחידוש החת"ס גם בעניין כתם פחות מכגריס, דהא החת"ס גופיה לכאורה כרכם זב"ד.

הערת עורך (א.ה.): קושייה זו על החת"ס מבוססת על הבנת דברי התוספות כשמצאה כתמים במקום שאין רגילות ליגע בהן חזירים" כאילו נאמר "בעיר שאין רגילים בה לגעת בחזירים". וכן נראה מדברי הרא"ש (נדה פ"ח סי' ט'). אבל הבנה אחרת בתוספות היא שכוונתם **למקומות בגוף** שאין רגילות ליגע בהם בחזירים, שכשמצאת בהם כתמים אין לתלות בחזירים; וכן משמע ביותר מהגירסה באגודה (שם סי' ל"א) "אם מוצאה כתם במקום שאין יכולין ליגע בה חזירים", וכך נראה שהבין בדעתם הרשב"א, "דהאינדא אין לתלות בחזירים אם מצאה כתם בחלוקה, דאין נראה לומר שבא שם מן החזירים". ועל זה אמר ר"י "דאין לסמוך על זה עכשיו להקל" (כלומר, אלא אם הכתם נמצא במקום שיש אפשרות ממשית שהגיע מחזיר). ואמאי, הרי מהגמרא משמע שתולים בכל גווני בלי חלוקה אם רגילות שיגע שם חזיר או לא וכדומה (אלא אם יודעת בוודאות שאינו כן), ובמה נשתנה זמננו "עכשיו"? ובאמת הרשב"א תמה על זה וכתב "ואיני יודע טעם לדבריהם"; – ועל כך ביאר החת"ס מה שביאר. ואם כן אף שאפשר לתפוס אחרת בהבנת התוס' כנ"ל (ע"פ הרא"ש); והבנה שלישית בתוס' עיין בסמ"ג סי' ק"א, "אלא במקום שיש הוכחה שעברה ביניהם", כלומר **במקרה** שיש וכו'), אין כאן קושייה על החת"ס.

תשובת הכותב: פירוש זה רחוק מאוד בעיניי, ולענ"ד ברור שלא כך הבין החת"ס ואכמ"ל. רק אעיר שפירוש העורך אינו מזוקדק בלשון התוס' שכתבו: "במקום שאין רגילות ליגע בהן חזירים". "מקום" לשיטתי היינו עיר, ו"בהן" היינו בנשים. אולם לדבריו גם "מקום" וגם "בהן" היינו מקום בגוף. אם כן, לדבריו פתח ביחיד וסיים ברבים. ומש"כ העורך בדעת הרשב"א, נסתר מדברי המגיד משנה (ט', כה).

בהגהות מיימוניות (שם) כתב שטעם הרמב"ם להחמיר הוא משום שכל גופה בדוק הוא אצל מאכולת, ולכן יש להחמיר בכל שהוא. ובמגיד משנה (שם) כתב שהרמב"ם למד כן מהברייתא (נז, ב): "על בשרה, ספק טמא ספק טהור - טמא; על חלוקה, ספק טמא ספק טהור - טהור". וזה לשונו: "וסובר רבינו דכל פחות מכשיעור ספק הוא אם הוא דם מאכולת אם לאו וכבר אמרו שספק בבשרה טמא". והחוו"ד על השו"ע (סע' ו) כתב שהרמב"ם אסר משום שרגליים לדבר שיצא מגופה ואי אפשר לתלות, ע"ש. ולכאורה מכאן מוכח שחז"ל לא התירו כתם פחות מכגריס אם הוא ודאי מגופה. ואף שכאמור רוב הראשונים והאחרונים פסקו דלא כהרמב"ם, מכל מקום זהו רק משום שסוברים שאפשר לתלות במאכולת אף על בשרה בלבד. וכן כתב להוכיח בהגהות יד אברהם על השו"ע (י"ד סי' קפג), וכ"כ הרה"ג אליהו מאדאר שליט"א באמרות טהורות (ח"ב עמ' סב).

הרב עזריה אריאל שליט"א העיר לי שהבנה זו מפורשת בדברי האגודה (נז, ב) על דין העוברת בשוק של טבחים ונמצא דם על בשרה בלבד שטמאה, כי ודאי הדם הגיע מגופה. כתב על כך האגודה: "ודאי מגופ' אתא. משמע כתם שנמצא על בשר' לא בעי כגריס". הרי שהבין שאם הדם הגיע ודאי מגופה, אין מקום לתלותו במאכולת, וממילא טמאה בכל שהוא. האגודה הסיק זאת אך ורק משום שהדם ודאי מגופה, ולא על סמך כלל אחר.¹¹

ראיות נוספות להחמיר מלשונות הגמרא והראשונים

ובאמת כבר בגמ' (יד, א) כתוב שאם האשה בדקה בעד הבדוק לה טמאה בכל שהוא, ומטעם שאותו מקום בדוק הוא אצל מאכולת, וחוזר הדין שמתמאה בכל שהוא ולא בכגריס, ע"ש. וכ"פ השו"ע בסי' קצ סע' לג ע"ש. ומבואר שבמקרה שידוע לנו שהדם אינו ממאכולת - טמאה בכל שהוא.

אמנם לכאורה יש לדחות ולומר שטמאה דווקא בגלל שמציאת דם בבדיקה היא ספק דאורייתא, שמא הרגישה ולא אדעתה.

אך לענ"ד ניתן להוכיח שדין זה נכון, אפילו אם ודאי לא הרגישה ולא דווקא בבדיקת עד.

במשנה (נח, ב) כתוב:

עד שהוא נתון תחת הכר ונמצא עליו דם, עגול - טהור, משוך - טמא, דברי ר"א ברבי צדוק.¹²

הגמ' (נט, א) מבררת האם שיטת ראב"צ היא דעת יחיד:

11. עוד העיר הרב אריאל שאין ראיה להקל משאר הראשונים שהצריכו כגריס אף על גופה, למרות שהגמ' אומרת שהדם ודאי מגופה, כיוון שהם הבינו שלשון זו איננה בדווקא, ויש לכך כמה דוגמאות במסכת, כמו (ג, א) "בצפור לא נתעסקה, בשוק של טבחים לא עברה, האי דם מהיכא אתי", שמשמע כאילו ברור ומוחלט שכל כתם בא ממנה. מאידך, אומרת הגמרא (ס, א) כדבר פשוט שכתם "מעלמא קאתי". על כרחך הלשונות הללו אינן מדויקות, אלא שיש סברה יותר לכאן או לכאן, וה"ה לענייננו. ע"כ.

12. כלומר, אשה קינחה עצמה בעד והניחתו תחת הכר, ולאחר מכן מצאה דם על הכר. אם הדם בצורה עגולה, אז ניתן לתלות שמאכולת נתמעכה תחת הכר, כי צורתו מוכחת עליו. אם הדם משוך, לא ניתן לתלות במאכולת כי חזקתו מן הקינחה.

איבעיא להו מי פליגי רבנן עליה דר"א ברבי צדוק, או לא? תא שמע כתם ארוך מצטרף, טפין טפין אין מצטרפין. מני? אי רבי אליעזר בר' צדוק - למה לי צירוף? האמר משוך כל שהוא טמא. אלא לאו רבנן, שמע מינה פליגי. לא, לעולם ר' אליעזר ברבי צדוק, וכי אמר רבי אליעזר ברבי צדוק בעד אבל בכתם לא.

פשיטא לגמ' שראב"צ מחמיר במשוך בכל שהוא אע"פ שלא אמר כן בפירוש, ורש"י (ד"ה משוך) פירש הטעם: "דכיון דאמר משוך מגופה אתי ובמשיכה תליא טעמא אפילו בכחדל טמא". וכן פירשו ראשונים נוספים.

והנה בהוה אמינא, הגמ' לא חילקה בין עד לבין כתם, ומשמע מכך שבאופן עקרוני אפילו בכתם - אם ברור שהדם מגופה, טמאה בכל שהוא.

וגם למסקנת הסוגיה, נראה שהסיבה שאנחנו מחמירים רק בעד הוא לא שמא הרגישה ולא אדעתא, אלא שדווקא בעד אין לתלות בדבר אחר, שהרי בתוספתא (ז', ו) מובאת הברייתא בזו הלשון: "ואם משוך טמא מפני שהוא דם הקינוח". הרי מבואר שלא מדובר בעד בדיקה, אלא בקינוח חיצוני, שבו לכולי עלמא לא חיישינן שמא הרגישה ולא אדעתא.

וכך יוצא מבואר מדברי ריא"ז (ה', י):

הקינוח שקינחה בו האשה בלילה והצניעתו תחת הכר, ובבוקר נמצא עליו דם. אם עגול טהור, שאי אפשר להיות דם הקינוח עגול. ואם היה משוך טמא, ואפילו אם היה פחות מכגרס, הואיל וקינחה בו, מגופה הוא.

טעמו של ריא"ז להחמיר הוא אך ורק משום שהואיל וקינחו בו, אין לתלות בשום דבר ועל כרחנו שמגופה הוא. כך כתב גם המאירי (נז, ב): "עד שהוא נתון תחת הכר ר"ל הבגד שהיא מקנחת בו את עצמה אחר תשמיש וכבר היה בדוק לה והניחתו תחת הכר או תחת הכסת או שטחתו בירכה ונמצא עליו דם אם אותו דם משוך טמאה בכל שהו שבודאי דם קנוח הוא ומגופה יצא וראוי להחמיר בו יותר משאר כתמים". מבואר מדברי המאירי שדם זה יש לו דין כתם, ואעפ"כ אנו מחמירים בו, ומשום שמגופה יצא. כך מבואר גם מדברי הרשב"א (יד, א): "ודוקא בעגול הוא דתלינן בדם מאכולת, אבל משוך כיון שבדקה בו והעד בדוק לה והכתם משוך - רגלים לדבר דמגופה אתא". הרי שקוראו כתם, ואעפ"כ מחמיר כיוון שרגלים לדבר שהגיע הכתם מגופה. וכן כתב הר"ן (נז, ב): "עד שהיה נתון תחת הכר ונמצא עליה דם אם עגול טהור אם משוך טמא פ"ל כגון שהיה פחות מכגרס ומש"ה טהור דתלי' במאכול' ואפ"ה משוך טמא שכיון שקנחה בו והוא משוך מוכחא מילתא דמגופה אתיא ולא תלינן". וראה בלשון הראב"ד בבעה"נ (שעה"כ סי' ג): "אבל עד כיון שבדקה בו ידים מוכיחות נינהו".

מדברי כל הראשונים הללו מבואר שיש להחמיר בפחות מכגרס, משום שכתם הנמצא בקינוח, ודאי מגופה. אף לא אחד מן הראשונים הללו הזכיר שיש בזה חשש הרגשה או ספק דאורייתא, אלא רק משום שדם זה ודאי מגופה או שרגליים לדבר שהדם מגופה.

מפורשים הדברים יותר בדברי הרמב"ם בפיהמ"ש (ח', ד): "אם מצאה בו כתם דם ארוך, נאמר שהוא ממנה ובשעה שקנחה עצמה נדבק בו הדם והרי היא כרואה כתם". וכ"כ ר' עובדיה מברטנורא (שם): "ואם טפה משוכה היא, טמאה, שחזקתה שהיא ממנה, ובעת שקנחה עצמה נתלה זה הדם בעד". מבואר מדבריהם שהטעם להחמיר הוא שיש לומר שהדם יצא מגופה עוד לפני הכנסת העד, ובשעת הקינוח הדם רק נתלה ונדבק בעד. וממילא ברור שאין לומר שהחמירו משום שמא הרגישה ולא אדעתה.

אולם לכאורה הרוצה לדחות ראיות אלו, יזחה דמעיקרא חז"ל לא התירו לתלות במאכולת בבדיקת אותו מקום, ולכן דווקא התם מחמירים אפ"י בכל שהוא. והוא הדין לדעת הרמב"ם בכתם שעל בשרה, שאמרו בגמ' (נז, ב) שכתם על בשרה ספק טמא ספק טהור טמא, ע"ש.

אולם באמת שדברים דחוקים הם לומר שחז"ל גזרו הרבה גזירות מפורשות, דהרבה יותר מסתבר שחז"ל גזרו גזירה כללית לטמא כל דם ואפ"י בכל שהוא, אלא שהתירו לתלות במאכולת היכא שייתכן שהוא דם מאכולת, ואיך פירושא הוא זיל גמור. ואילו הרוצה לדחות יצטרך לומר שחז"ל במפורש גזרו על כתם שעל גופה ועל כתם שבבדיקה, והוא דוחק ברור. וכ"כ הסדרי טהרה (סי' קצ ט"ק סא ד"ה ע"ד). ע"ש.¹³

ולאחר זמן מצאתי סתירה לסברא זו מפירוש רבנו חננאל, שהרשב"א (נדה יז, ב) הביא את פירוש ר"ח שכל הסוגיא העוסקת בדם הנמצא על עד הבדיקה עוסקת רק בכתם שנמצא על עד שלו, אבל בעד שלה אין הוה אמינא לתלות במאכולת "כיון דשייכי בה דמים" ע"ש. כלומר, כיון שאצל האשה מצוי דם, קרוב הדבר שהדם מגופה - טמאה. נמצא שאף שלא נאמר בגמ' בפירוש שגזרו על עד שלה משום שאותו מקום דחוק או בדוק אצל מאכולת, מכל מקום הסברא נותנת שיש לטמאה, כיון שלא מסתבר לתלותו במאכולת. וכדברים האלה כבר כתב הרמב"ן (יד, א) בשם התוס'. ע"ש.

אף אם לא גזרו על כתם פחות מכגריס, יש להחמיר אם טעם ההיתר לא קיים

כפי שהתבאר לעיל, דעת הבית שערים ועוד אחרונים שאמנם בזמננו אין לתלות במאכולת, אך כיון שחז"ל לא גזרו על כתם פחות מכגריס, גם לנו אין כח לחדש גזירה בזה אף אם לפי הטעם היה מקום לגזור.

אולם בשו"ת אמרות טהורות (ח"ב עמ' צא והלאה) כתב להוכיח שאף אם נאמר כדעת החת"ס שלא גזרו על כתם פחות מכגריס, מכל מקום יש להחמיר משום שטעם ההיתר לא קיים, שהרי אין מאכולת מצויות. והביא לכך ראיה מדברי המג"א בכמה מקומות, שהחמיר בדברים שהתירו חז"ל, מפני שטעם ההיתר כבר לא קיים. וכגון המג"א (ריש סי' רפד) כתב:

13. **הערת עורך (א.ה.)**: בשיטת החת"ס הדבר פשוט לענ"ד שעניין "אותו מקום בדוק הוא אצל מאכולת" אינו אלא הסבר מדוע מעיקרא לא התירו חז"ל את הדם הנמצא באותו מקום. והרי זה ממש כמו עצם מה שהגדירו את הקולא בכתמים על גודל גריס בשל המאכולת. וממילא אין כאן כל דוחק, ואין כאן ריבוי גזירות ופרטים אלא שכשהקלו חז"ל על כתם משום מאכולת לא הקלו באותו מקום שבדוק הוא אצל מאכולת, ותו לא מידי (ושיטת החת"ס אינה מוכרחת לעלות כדעת הרמב"ם דווקא).

ואיתא בגיטין דף ס' שאסור לכתוב ההפטרה משום מ"ש בי"ד סי' רפ"ג ס"ב אלא משום עת לעשות לה' הפרו תורתך כלומר שאין יכולת ביד הצבור לקנות להם נביאים שלימים, וא"כ השתא שנתגלתה מלאכת הדפוס והספרים ת"ל [תהילה לא-ל] בזול – אסור לכתוב הפטרות.

ולכאורה היה מקום לשאול, כיון שחז"ל לא גזרו על כך, כיצד נחדש אנו גזירה בזה. אלא מכאן יש ללמוד כלל יסודי, שאם חז"ל גזרו על ענין מסוים והתירו פרט אחד משום שלא היה בו טעם האיסור, אם אח"כ נשתנה ויש באותו דבר טעם האיסור, חזר להיות אסור כשאר הדברים. וממילא לנד"ד כיון שחז"ל גזרו על כל הכתמים, והוציאו מכלל גזירתם כתם קטן מכגרס משום שהיה אפשר לתלות בדם מאכולת, אם כן בזמנינו כיון שטעם ההיתר לא שייך עוד דלא מצויים בינינו מאכולת, חזר הדבר לאיסורו אף אם חז"ל במפורש לא גזרו עליו.¹⁴

נראה שאף החת"ס מודה לכלל זה

לאור האמור לעיל, יש להוסיף שעל כרחנו שהחת"ס גופיה מודה לכלל הזה, שהרי החת"ס (נדה נה, א ד"ה והנה) כתב שדברי המעיל צדקה שכתב ששיעור התליה לא נשתנה 'נפלאו ממנו', דהיאך נתלה במאכולת שאינה מצויה בינינו. וכתב ליישב שכיון שטעם הגזירה לא שייך שהרי גזרו על כתמים רק משום טהרות, לכן אין לחדש גזירה בזה. ודוק מינה, שאם טעם הגזירה היה שייך בזה היה עלינו להחמיר אף בזמנינו. וכבר הארכנו בזה לעיל שדעת כמה ראשונים שגזירת כתמים לא היתה משום טהרות בלבד, ע"ש. ואם כן גם החת"ס יודה שלדבריהם יש להחמיר בזמנינו.

וכן יש להוכיח גם מדברי החת"ס במקום אחר, שנפסק להלכה בשו"ע (י"ד סי' שמב): "מי שהכין כל צרכי חופתו וכו' ומת אביו של חתן, והוא במקום שאינו מצוי למכור, ואם תדחה החופה יפסיד מה שהכין או שמתה אמה של כלה, ואיכא תמרוקי נשים וקישוטין שאינם מתקיימים, מכניסין את המת לחדר ואת החתן ואת הכלה לחופה, ובו על בעילת מצוה ופורש". וכתב הש"ך בנקה"כ (שם) שבזמנינו אין לדחות את האבילות, כיוון ששאר הקרובים מטריחים את עצמם להכין עבורם את צרכי החתונה. ע"ש. וגם בשו"ת החת"ס (י"ד סוף סי' שמח) כתב דהכי נהוג עלמא, מטעמו של הש"ך. ולכאורה כיון שחז"ל לא גזרו מאי איכפת לן ששאר הקרובים יטריחו את עצמם, הרי חז"ל לא גזרו בכל גווני היכא שאינו מצוי למכור, אלא על כרחנו כדאמרן.¹⁵

14. **הערת עורך (א.ה.):** לענ"ד אין הנידון דומה כלל לראיה, דהתם מעיקרא היה אסור לכתוב הכל, ורק מחמת איזו סיבה הוכרחו להתיר, וגם ההיתר לא היה באופן של תקנה אלא משום שעת לעשות לה' הפרו תורתך וא"כ פשוט שכשאין העת לעשות לה' לא שייך הפרו תורתך – משא"כ הכא שמעיקרא לשיטת החת"ס מעולם לא גזרו על כתם קטן מגריס ואיך אפשר לבוא ולאסורו.

תשובת הכותב: מסכים שיש מקום לחלק. אבל הבאתי זאת רק כדוגמה. ניתן ללמוד זאת מכמה וכמה מקורות בדברי המג"א, ואין כאן המקום להאריך בראיות.

15. **הערת עורך (א.ה.):** אין כאן עניין שחז"ל "לא גזרו" בו אבלות, אלא הדבר פשוט שגם כאן כמו בכל שאר מקרי אבלות יש עניין שבעה, אלא שהתירו לדחותה וכו' מפני ההפסד – וממילא אם אין הפסד אין היתר.

ראיה מלשונות הריא"ז והצידה לדרך והטוש"ע לדברי החת"ס ודחיית הראיה

לאחר שראינו בסייעתא דשמיא ראיות רבות להחמיר, נביא כמה ראיות שלכאורה מהן משמע כדעת החת"ס, אך לענ"ד יש לדחות את כולן, וכדלקמן.

לא נכחד שלכאורה מכמה ראשונים יש ללמוד שסוברים כדברי החת"ס שלא גזרו על כתמים אלו כלל. הריא"ז כתב (פרק הרואה כתם) וז"ל: "הלכה, כל כתם שאינו גדול יותר מן הגריס של פול ורוחבו כרוחב הפול – לא גזרו עליו חכמים וכו' ותולין כתם זה בדם מאכולת ואפ"ל אם לא הרגה מאכולת". וכיו"ב כתב גם תלמידו של רבנו יהודה בן הרא"ש, בספר צידה לדרך (מ"ג כ"ה פ"ד) ע"ש. הרי שכתבו שלא גזרו על כתמים פחות מכגריס ועוד.

אלא שבאמת אינה ראיה כלל, שהרי בסוף דבריהם כתבו שלכן יש לתלות שהוא דם כינה, וא"כ ודאי שהוא שלא בדווקא. וראיה לדרך זו, שהרי הריא"ז והצידה לדרך אע"פ שפסקו להקל בכתם על גבי בגד צבעוני, מכל מקום שניהם החמירו בכתם על בגד צבעוני אם ניכר שהוא דם, כמבואר לעיל. ואם החמירו התם, ק"ו שיחמירו בזה גם בנד"ד, שהרי בגמ' (סא, ב) כתוב: "בגד צבוע – רבי נתן בר יוסף אומר אינו מטמא משום כתם". ומשמע בפשטות שאינו מטמא בכל אופן, מה שאין כן כאן שכתוב במפורש בגמ' שרק תולה כנ"ל. ולעיל הבאנו עוד ראיה שהריא"ז מחמיר בכתם פחות מכגריס אם הוא ודאי מגופה.

וממילא אזלא הראיה מלשון הטוש"ע שכתבו בס"י קצ סע' ה, וז"ל: "לא גזרו על הכתם אא"כ יהא בו כגריס ועוד וגריס הוא ט' עדשות שכל זמן שאין בו כזה השיעור **אנו תולין** לומר דם כינה הוא אף על פי שלא הרגה כינה". שו"ר שכבר הסדרי טהרה (סי' קצ ס"ק סא ד"ה עוד) דחה ראיה זו, שאין להמציא דין חדש מדקדוק לשון זה נגד משמעות הברייתא ע"ש. ובס"ד מצאנו להדיא כדברינו בלבוש (ק"צ, ה) שכתב: "**לא גזרו** על הכתם אלא אם כן יש בו כגריס ועוד, וכל זמן שאין בו כזה השיעור אנו תולין להקל ולומר דם כנה שהרגה הוא, אף על פי שאינה יודעת בודאי שהרגה כנה, אמרינן הרגה ולא אדעתה". אם הלבוש היה סבור שחז"ל לא גזרו כלל על פחות מכגריס, היה לו לומר שאפילו יודעת בודאות שלא הרגה כינה – טהורה, כיון שלא גזרו בזה. אולם ממה שסיים שיכולה לתלות משום שאינה יודעת בודאות שלא הרגה כינה, נראה שזהו מדיני תליה, ויכולה לתלות רק משום שלא יודעת בודאות שהרגה כינה.

ראיית המנחת אשר מדברי הרשב"א להקל כהחת"ס ודחיית הראיה

ובגמ' (נח, ב) כתוב שלדעת חכמים תולה בפשפש, ואמר רב נחמן שתולה עד כתורמוס ע"ש. וכתב הרשב"א (שם ד"ה אמר) וז"ל: "כלומר בכל מקום אע"פ שאין הפשפש מצוי תולה בה עד כתורמוס ואע"פ שהוא שיעור גדול מכגריס". ומו"ר הרה"ג אשר וייס שליט"א בספר מנחת אשר (סי' ב) כתב להוכיח דלדין דקיי"ל כרחב"א דתולה רק במאכולת, יש לתלות במאכולת אע"פ שאינה מצויה. ע"ש.

ולכאורה יש לדחות ראייתו. ראשית, לענ"ד יש להעיר שהלשונות 'מצוי' ו'אינו מצוי' בלשון חז"ל והראשונים, משמעותם מצוי יחסית ואינו מצוי יחסית. ואביא שתי דוגמאות: בתוספתא בראש השנה (ב', ג) כתוב: "ר' יהודה אומר בראש השנה תוקעין בשל זכרים וביובל בשל יעלים. נתנו חכמים את המצוי למצוי ואת שאין מצוי לשאין מצוי". וכן בגמ' בבבא קמא (ב, ב): "רביצה ובעיטה - תולדה דרגל היא! לא, רגל הזיקה מצוי, הני אין הזיקן מצוי". אם כן, אין כל הכרח שכוונת הרשב"א באומרו "בכל מקום אנ"פ שאין הפשפש מצוי", למקום שאין הפשפש מצוי כלל, אלא פחות מצוי אך מכל מקום ייתכן לתלות בו. וכוונת הרשב"א היתה לאפוקי מדעת רחב"א שמחמיר שאי אפשר לתלות בפשפש כלל כיון שאינו מצוי. וכן מבואר מהמשך דברי הרשב"א, ח"ל: "דע"כ לא פליגי רבנן עליה דר' חנינא אלא **בסתם המקומות**, דאלו לרבנן תולין לעולם בפשפש בכל מקום ואלו לר' חנינא אין תולין בו אלא במקום שהוא מצוי". הרי שלא התיר אלא בסתם המקומות ולא במקום שידוע שאינו מצוי כלל. וכן מדוייק בדברי הרא"ש (ה', ו) ח"ל: "ואע"פ דאין הלכה כרבנן, מיהו אם הרגה פשפש או הריחה ריחו תולה עד כתורמוס, דהוי כנתעסקה בכתמים. אבל **מסתמא** לא תלינן ביה, משום דלא שכיח". הרי שאף לרבנן אין להתיר אלא מסתמא ולא היכא שידוע שאין מצוי פשפשים כלל.¹⁶ וזה לך האות שפירוש זה הוא הנכון בדעת הרשב"א שהרי כתב 'תולה בה', ואם אינו מצוי, אין כאן תלייה כלל אלא היתר ומשום שלא גזרו. ושוב ראיתי שכבר הב"י (ק"צ, אות ז) כתב כן להדיא בדעת הרשב"א בתורת הבית, ח"ל: "לפי דבריו באתרא דשכיח טובא לכולי עלמא תולה ובאתרא דלא שכיח כלל לכולי עלמא אינה תולה, כי פליגי באתרא דשכיח קצת, דרבנן סברי כיון דשכיח קצת תולה ורבי חנינא בן אנטיגנוס סבר כיון דלא שכיח טובא אינה תולה וקיי"ל כוותיה". וכן כתב לעיל: דרבנן ודאי לא אמרו לתלות בו אלא באתרא דשכיח".

עפ"י דרכנו למדנו, שגם דעת הב"י להחמיר למעשה בכתם פחות מכגריס במקום שלא שכיחות מאכולות, כפי שהיה פשוט לו בדעת החכמים, שלא הקלו לתלות בפשפש אלא במקום שהוא שכיח.

ראיית שבט הלוי להקל מלשונות הפוסקים, ודחיית הראיה

ובשבט הלוי (עמ' קסב) כתב ח"ל:

ורוב האחרונים נוטים כחז"ס וכו' שדנו בשיעור הכתם, דמוכח שיש שיעור לכתם. וכן משמע מלשונות הראשונים, וכמ"כ הרמב"ם שיעור גריס בסתם, דמשמע דאינו תלוי בכל דור לפי שיעור המאכולת המצויה בו.

16. עיוין גם בלשון המאירי (נח, ב): "וגדולי המפרשים כתבו שאף במקום שאין הפשפש מצוי אם מצאה כתורמוס ופשפש רצוצה בו - תולה בו. ואם מצאה שני פשפשין - תולה עד שני תורמוסין. וכן בהרבה - תולה לכמות שהן. ויש שגורסין להדיא כן, ר"ל תולה בפשפש עד כתורמוס וכן לשנים וכן לשלשה. אבל במאכולת אפילו הרגה אינה תולה כפי מה שהרגה, שלא נתנו דבריהם לשיעורין בדבר המצוי בכל יום. אבל פשפש שאינו מצוי תולה כפי מה שהרגה". ברור מלשונו שאינו מצוי היינו אינו מצוי מאוד, שהרי אם אינו מצוי כלל כיצד הפשפשים יכולים להיות רצוצים על הבגד?

ולענ"ד יש לדחות גם ראייה זו, שאם נכונה ראייתו הרי יש להוכיח כדבריו כבר מהמשנה (נה, ב) שאמרה שתולה עד כגריס, ולא חילקה בזה. וכן בגמ' שם נחלקו רב הונא ורב חסדא האם תולה עד פחות מכגריס ובשיעור גריס עצמו אינה יכולה לתלות או שמא אינה טמאה אלא בכגריס ועוד. והגמ' אמרה שנחלקו האם אמרינן 'עד ועד בכלל' או 'עד ולא עד בכלל'. ע"ש. ולכאורה מכאן מוכח שלא גזרו כלל, שאם לא כן מדוע לא דנו לגופו של עניין האם מאכולת מצויה בשיעור גריס.

אלא ברור שאין משם ראייה כלל, כיוון שפשוט שישנן מאכולת גדולות וישנן מאכולת קטנות, וחז"ל קבעו שיעור מסוים שעד אותו שיעור התירו לתלות במאכולת, אף שיייתכן שרוב המאכולת קטנות יותר ואולי ישנן גדולות אף יותר, ובשיעור זה נחלקו רב הונא ורב חסדא. וכשם שאנו אומרים כן בדברי המשנה והגמ', הוא הדין שיש לומר כן בדעת הפוסקים שכתבו גריס סתם. ואינו עניין לנדון דידן שאין המאכולת מצויות כלל, ואין שום אפשרות לתלות במאכולת בזה"ז.

דחייה נוספת לראיית שבט הלוי מלשונות הפוסקים

ועוד יש לדחות את ראיית שבט הלוי מלשונות הפוסקים, שכיון שהגמ' והראשונים כתבו שיכולה **לתלות** עד כגריס, ברור ממילא שאם אי אפשר לתלות אין נפק"מ בכך שהדם מועט מהשיעור הנ"ל, ולא כתבו את השיעור שבגמרא אלא בסתמא דמילתא שאין ידוע מה גודל המאכולת. ועוד שהרי הוכחנו לעיל בס"ד מכמה ראשונים שסוברים להחמיר בנד"ד, א"כ מוכח שאין ראייה במה שכתבו שיש שיעור לתלייה זו. ועוד, לכאורה הנחת היסוד של שבט הלוי היא שבתקופת הראשונים המאכולת היו קטנות יותר מבתקופת הגמ', וזו מנלן. והרי ידוע לדוג' שבסוף תקופת הראשונים מתה 1/3 (!) מאוכלוסיית אירופה ממגיפה, ומשום שההיגיינה שם היתה ירודה עד מאוד. וגם בשו"ת מהרי"ל דלעיל תמה על השואל שמשמע מדבריו שהמאכולת קטנו. וכן משמע משו"ת הרמ"א דלעיל. ויעויין גם בשו"ת תה"ד (ס' רמט) שכתב: "אי לא תלינן במאכולת בשלשה ימים הראשונים אין אשה יכולה לספור שבעה נקיים".

וגם מדברי הפוסקים יש ללמוד איפכא מהנחת יסוד זו, שבגמ' (נה, ב) מבואר שלדעת רחב"א אין תולים אלא בשיעור מאכולת ולא בפשפש שהוא כתורמוס, ומבואר ברא"ש (ה', ו) ובשאר הראשונים שהטעם הוא משום שפשפש אינו מצוי. והנה כתב הרשב"א בתוה"ק (ב"ז ש"ד) וז"ל: "מקומות יש שרחש הפשפש מצוי בהם, ובאותן מקומות תולה האשה בכתמיה עד כתורמוס ואינה טמאה עד שיהא בשיעורו כתורמוס ועוד". וכ"כ גם האשכול בהל' נדה (מהד' נחל אשכול) שבמקום שהפשפש מצוי כגון בבתיים ישנים, יש לפשפש דין מאכולת ותולה בו עד כתורמוס.¹⁷ וכ"כ ראשונים נוספים, עי' ברבנו ירוחם (נכ"ו ח"ב) שכתב שיש עיירות ומקומות שהוא מצוי לרוב. וגם עי' בריב"מ"ץ בתרומות (פ"ח מ"ב) שכתב: "וזה פשפש שרץ הוא, ויש לו דם הרבה, ומצוי בימות הקיץ". וגם הרע"ב (שם) כתב: "והוא מצוי בכתלים ובמטות".

17. יש לפקפק האם אכן האשכול כתב דברים אלו, או שמא זו תוספת מאוחרת. ויעויין ברמב"ן בנדה (יט, ב ד"ה ושוב ראינו), ואכן במהדורת אלבק אין הלכות כתמים. ואכמ"ל.

הרי שאע"פ שבתקופת הש"ס הפשפש לא היה מצוי, בתקופת הראשונים היו מקומות שהיה מצוי, ואף בדורות האחרונים ממש עדיין היה מצוי, שהנה ראיתי לערוה"ש (ק"צ, לב) שכתב וז"ל: "וזה אנו רואים בחוש שבמקומות שהם מצויים נמצאים הרבה דם מהם מעוכים על הסדינין ועל החלוקים, וכן מורין הלכה למעשה". הרי שבזמנו היו מקומות שהפשפשים מצויים בהם, אע"פ שחי לפני מאה שנה ומקום מושבו היה בארצות הקרות. וקל וחומר שיש לומר כן בארצות המזרח, ע"י בשו"ת שואל ונשאל (ה"ז ח"ד"ד סי' קעג) שכתב שמאוד שכיחים אצלם פשפשים, ודינה כעברה בשוק של טבחים שתולה אף ביותר מכתורמוס.

ויש להביא לכך ראייה נוספת, שהנה הראב"ד בבעלי הנפש (שער הכתמים סי' ד) כתב שאין לתלות במאכולת אלא בכתם אדום, וטעמו בזה שאי אפשר לתלות בדם שחור, כיון שדם מאכולת אדום ולא שחור.¹⁸ ואילו ערוה"ש (סקנ"ב) כתב שאצלם מצויים פרעושים שדמם שחור ולכן תולים גם בשחור, ושכן דעת הסדרי טהרה (סק"י). וכהאי גוונא ישנן ראיות רבות, ואין טעם להאריך בזה, שדברים פשוטים הם. ואם כן אין כל ראייה ממה שהפוסקים המשיכו לכתוב ששיעור התליה במאכולת הוא כגריס.

אם המאכולת קטנו אך עדיין קיימות, יש מקום להקל עד כגריס

ויש להוסיף על הנ"ל, שאף אם נאמר שאכן המאכולת קטנו בשיעורם בתקופת חלק מהאחרונים, אין מכאן ראייה שהאחרונים שדנו בשיעור הגריס סוברים כדעת החת"ס, שיש לומר שהם סברו שחז"ל באומרם שרשאית לתלות במאכולת, לא התכוונו דווקא למאכולת אחת גדולה מאד, אלא הוא הדין שיכולה לתלות בכמה מאכולת קטנות שביחד מגיעות לשיעור כגריס, וא"כ אין נפק"מ כ"כ אם נשתנה גודל המאכולת בזמנם, דלא פלוג חכמים בשיעור זה.

ונביא כמה ראיות לדרך זו בקצירת האומר. לקמן נביא שדעת שו"ע הגר"ז בשני מקומות להחמיר דלא כהמעיל צדקה והחת"ס, ומכל מקום כתב (ק"צ, נה) וז"ל: "וכן אם הרגה מאכולת הרבה אין תולין יותר מכגריס אחד. לפי שכיון שנתנו חכמים שיעור כתורמוס לפשפש וגריס למאכולת לא פלוג רבנן בשיעורן בין רב למעט שאפילו הרגה מאכולת גדולה ביותר או מאכולת הרבה או פשפש גדול ביותר או פשפשין הרבה - שיעור אחד לכולן, שמדת חכמים כך הוא ליתן קצבה לדבריהם ושיעור אחד שעליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע לעולם". הרי שאין שני הדברים תלויים זב"ז. וכן הלחם ושמלה (סי' קצ שמלה סק"ב ד"ה שוב עיינתי), אע"פ שכתב שבעל נפש יחמיר כשיעור גריס המצוי, כתב שחז"ל לא נתכוונו שתולה במאכולת אחת גדולה, אלא בכמה מאכולת קטנות מכגריס.¹⁹ וגם מצאנו בשו"ת שואל ונשאל (ה"ב סי' פה) שכתב וז"ל: "אעיקרא דדינא, נלע"ד דהשיעור שאמרו רז"ל כגריס דתולין במאכולת לא על אחת ושתיים אלא גם על שלש וארבע דאם ימצא זה ימצא זה". וכדברי האחרונים האלה, כבר מדוייק בראב"ד (שער הכתמים סי' ג) וברא"ש (ה', ו)

18. ודבריו מצד עצמם סיעתא לכך שאין להקל בכתם פחות מכגריס אם ברור שאינו ממאכולת.

19. והלחם ושמלה הוכיח כן מפיהמ"ש לרמב"ם. ע"ש. אולם באמת שיש לדחות את ראייתו מהרמב"ם עפ"י מהד' הרב קאפח לפיהמ"ש. וגם בערוה"ש (סי' קצ סע' יט) דחה ראייה זו. ואכמ"ל.

ובמאירי (נח, ב ד"ה לפי) ודו"ק. ואף שקיימת בשאלה זו מחלוקת, מכל מקום אי אפשר להוכיח מכאן שהאחרונים סוברים כדעת החת"ס.

דעת אחרונים רבים להחמיר בדין זה

הנה כבר כתבנו שמנהג מורי ההוראה להקל כדעת החת"ס. אולם יש להעיר שרבים מהאחרונים החמירו דלא כהחת"ס, ונביא דברי מעטים מהם. הכו"פ (סי' קפג סק"א) כתב: "ולי נראה כיון שנודע לה שבא מגופה רק בלי הרגשה, אפ"ל טיפת דם כחרדל טמאה משום כתם, כמבואר בסי' קץ דלא צריכים כגריס ועוד רק להוציא מספק מאכולת וכו'". וכ"כ הסד"ט (סי' קצ ס"ק סא ד"ה עוד) וכ"כ בהגהות יד אברהם (סי' קפג). וגם הרב צמח צדק ליובאוויטש (י"ד סי' קמה), כתב ששמע בשו"ע הגר"ז (סי' קץ סק"ט) שאם ודאי מגופה – טמאה אף בפחות מכגריס, ודלא כהרב מעיל צדקה הנ"ל. ע"ש. וכ"כ עוד בשו"ע הגר"ז (סי' קפג סק"ג) וז"ל: "ומדברנן אפילו יצא ממנה טפה כחרדל או פחות מכן בלא הרגשה טמאה". וכן לכאורה מבואר מדברי החוות דעת (סי' קצ ביאורים סק"ט) שכתב: "ואם מקצתו צבוע ונמצא חצי גריס על מקום הצבוע וחצי גריס על מקום הלבן – טמא וכו', כיון שרואין הכל כתם אחד וודאי מגופה אתי כיון דא"א לתלות במאכולת. וכן נראה דאם החצי מהכתם כגריס יש לו מראה טהור וחציו מראה טמא וניכר שהוא כתם אחד דטמאה". הרי שכיון שברור שאינו דם מאכולת, אין נפקא מינה בכך שעל הבגד הלבן נמצא רק פחות מכגריס. ויותר מבואר כן בסוף דבריו שאע"פ שאין כלל דם בשיעור כגריס, כיון שסוף סוף ברור שהוא מגופה – טמאה.

וכן עיין ברב פעלים (ה"א הי"ד סי' לו) שהביא דברי הגר"ש קלוגר שחלק על החת"ס, וכן מסקנת הגרי"ח שאין לסמוך להתיר בפחות משיעור גריס, אם לא נראה לפי אומד הדעת שהוא דם מאכולת, אלא שכתב הגרי"ח שאפשר לצרף את דעת החת"ס היכא שיש צד אחר להתיר בעיקר הדין, ע"ש. ובאמת רבים הם האחרונים המחמירים בזה, כפי שאסף איש טהור בספרו אמרות טהורות (ה"ב עמ' עה), קחהו משם.

חידוש שיעורי שבט הלוי בדעת הגרש"ק, ודחיית דבריו

ויהי אחר הדברים האלה, ראיתי בשיעורי שבט הלוי (עמ' קסב) שהביא דברי הגר"ש קלוגר שחלק על החת"ס וסובר שאין להקל בכתם אלא כשיעור כינה שבזה"ז. וביאר שבט הלוי שסובר הגרש"ק שיסוד הקולא בכתמים הוא משום תליה, אך המשך שבט הלוי וכתב וז"ל: "אמנם לכאורה גם לדידיה צ"ל דלא פלוג, דהכא מטהרים בכל מקום ואין מבררים אם שכיח שם כינים, וא"כ לדרך זה בזמן דשכיחי כינים תולין בכל מקום וכו' ולפי"ז השיעור קטן מאד דכינה בזה"ז עושה כתם קטן מאד כ-5-6 מ"מ".

ולא זכיתי להבין דבריו, דהרי הגרש"ק חלק על החת"ס וסובר שיסוד הקולא הוא משום תליה, א"כ מדוע לדחוק מאד בדבריו ולעשותו מודה במקצת לדעת החת"ס שאע"פ שהקולא היא משום תליה, מכל מקום אף היכא שאי אפשר לתלות יש להתיר משום דלא פלוג בין מקום למקום, וצע"ג. ושוב עיינתי בלשונו של הגרש"ק (השמטות לחיבורי שיירי טהרה, תשובה א'), ומוכח ממנו דלא כשבט הלוי,

וז"ל בקושייתו ע"ד החת"ס: "ועוד, אף בזמנם אם הוי ידוע להם שאינו מן מאכולת היה טמא אף בפחות מכגריס, וא"צ [לומר] עתה [ש]אין בזמנינו מאכולת גדולות. וא"כ ידוע לנו שאין זה ממאכולת, ואם ידוע לנו – גם אז היינו מטמאין". ומבואר שסובר שאף במקום שיש מאכולת גדולות אם ידוע לנו שהדם איננו ממאכולת – טמאה.

ולגבי מש"כ שבט הלוי להוכיח דלא פלוג מהא דמטהרים בכל מקום ואין מבררים אם שכיח שם כינים, לא הבנתי דבריו, שאם כוונתו מדוע בזמנינו אין מבררים אם שכיח שם כינים, הטעם פשוט משום שסומכים על סברת החת"ס. ואף אם יש שמחמירים שלא כהחת"ס ומאידיך גיסא מקלים שלא מבררים משום דס"ל דלא פלוג, עכ"פ אין זו ראייה שכן היא דעת הגרש"ק. ואם כוונת שבט הלוי שלדעת הגרש"ק אין מבררים, לא ידעתי מניין לו שהוא סבור שאין צורך לברר. ועוד דאפשר לומר שאפשר לתלות מן הסתם אלא א"כ ידוע בוודאות שאי אפשר לתלות במאכולת, ואין מכאן ראייה לזמנינו שברור שהכתם לא הגיע לבגדי האשה ממאכולת. וכן עיין בספר רב פעלים (חיו"ד סי' לו) שהגרש"ק כתב במק"א שהוא מחמיר לפי אומדן הדעת שאי אפשר להיות כתם זה מדם מאכולת השכיח בינינו, ע"ש. וא"כ מה הראייה מכאן שיש להתיר בכל גווני משום דלא פלוג, וצ"ע.

להלכה נראה שיש לטמא בתורת ודאי כתם פחות מכגריס

זאת עולה מן המדובר, שהן אמת שרבים מהפוסקים בדורות אלו העלו להקל בנד"ד וכדעת המעיל צדקה והחת"ס כמבואר בספריהם. מכל מקום נלענ"ד שהעיקר להחמיר בזה אם ודאי שהדם מגופה ולא מפצע וכיו"ב, כיון שכן מוכח בגמ' ובראשונים, וכן משמע מדברי הב"י והרמ"א, וישנן קושיות רבות על טעמם של המעיל צדקה והחת"ס שהקלו בזה. והוכחנו בסייעתא דשמיא עפ"י דברי החת"ס במקום אחר, שגם החת"ס היה צריך להחמיר בנדון דידן. ולכן לענ"ד יש גם לברך על טבילה זו ואין לחשוש לספק ברכות.

סוף דבר כתבתי כאן את הנלענ"ד להלכה, אך למעשה לא קשאי ולכן הדברים מסורים לעיני העדה שיפסקו בשאלה זו.